

Hoofdstuk I.
Bevolking.

De wettig gedomicilieerde bevolking op 1 januari 1852 was:
497 mannen, 507 vrouwen, 1004 totaal.

De geboorten in 1852 hebben bedragen:
20 mannen, 11 vrouwen, 31 totaal.

In de gemeente gedurende dat jaar gevestigd:
19 mannen, 15 vrouwen, 34 totaal.

Tezamen:
39 mannen, 26 vrouwen, 65 totaal.

De sterften in 1852 bedroeg
9 mannen, 5 vrouwen, 14 totaal.

De personen die de gemeente hebben verlaten:
15 mannen, 15 vrouwen, 30 totaal.

Tezamen:
24 mannen, 20 vrouwen, 44 totaal.

Verschil, meerder:
15 mannen, 6 vrouwen, 21 totaal.

Wettig gedomicilieerde bevolking op 31 december 1852:
512 mannen, 513 vrouwen, 1025 totaal.

Op 31 december 1852 in de gemeente aanwezig die niet tot de wettige bevolking behoorden:
5 mannen, 4 vrouwen, 9 totaal.

Afwezig:
2 mannen, 1 vrouw, 3 totaal

Verschil meerder:
3 mannen, 3 vrouwen, 6 totaal

Feitelijke bevolking op 31 december 1852:
515 mannen, 516 vrouwen, 1031 totaal.

Gestichten, gevangenen en bewaarplaatsen voor krankzinnigen bevinden zich niet in de gemeente, evenmin bestedingen of bedaars in de Kolonien der Maatschappij van Weldadigheid. Het bevolkingsregister wordt naar behoren bijgehouden. Hetzelve vereischt veel zorg en werkzaamheden.

Hoofdstuk II.
Verkiezingen en gemeentebestuur.

Het getal kiezers voor leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de provinciale Staten, heeft met een census van f. 20,- bedragen 30 personen, terwijl het getal kiezers voor de leden van den gemeenteraad, met een census van f. 10,- 51 personen bedroeg.

Er zijn geene reclames tegen de kiezerslijsten ingekomen, zoodat er geene vragen te beantwoorden of verder dien aangaande niets te beslissen was.

In het personeel van den gemeenteraad is in den loop van 1852 de navolgende verandering voorgevallen:

Tengevolge van het nemen van ontslag van de raadsleden G. Nijman, J. Santman Dz. en C. Lampe, zijn bij herstemming tegen de heeren J. Odink, H. Meijerink, H. J. Hamberg en W. Creemer, op den 3 april tot leden van den gemeenteraad gekozen de heeren K. van 't Holt, M. Bromet en M.P. Escher, respectievelijk met 35, 23 en 16 stemmen, welke nieuw benoemden op den 17 mei 1852 in functie zijn getreden. De overige vier leden van den raad de heeren mr. J. van Delden Sz. (burgemeester), D. Zweers Bz. jr., C.J. van Riemsdijk en G. Frijling hebben voortdurend zitting blijven behouden.

Het Collegie van burgemeester en wethouders is zamengesteld gebleven uit de heeren mr. J. van Delden Sz., burgemeester, D. Zweers Bz. en C.J. van Riemsdijk, wethouders.

Voorts blijft ons nog overig te doen eene opgave van het personeel der gemeenteambtenaren en bedienden.

Secretaris mr. J. van Delden Sz., burgemeester

Gemeenteontvanger L. Santman

Ambtenaren van den burgerlijken stand de heeren C.J. van Riemsdijk en mr. J. van Delden Sz.

Klerk ter secretarie Berend Nijzink

Veldwachter Gerard van Laar

Bode Herm(s) Zweers

Nachtwaker Everhardus Goris

Uit deze opgave blijkt dat er geene andere mutaties in het personeel der beambten en bedienden hebben plaats gehad, dan alleen ten opzichte van de betrekking van veldwachter, zijnde de vorige veldwachter Cornelis van Reenen op 1 januarij als geregst Dienaar naar Raalte vertrokken en in diens plaats bij besluit van den heer Commissaris des Konings in deze provincie van 3 februari 1852 benoemd bovengemelde Gerard van Laar, dewelke op den 15 februari daaraanvolgende zijne betrekking heeft aanvaard.

Wat betreft de plaatselijke verordeningen, die in 1852 door den raad zijn vastgesteld, zoo dient hier herinnerd te worden dat op den 20 julij een reglement op de hand- en spandiensten is vastgesteld geworden, hetwelk bij koninklijk besluit van 17 augustus daaraanvolgende (staatsblad no. 140) werd vernietigd, en wel omdat de hand- en spandiensten moeten worden gerangschikt onder de in art. 239 der gemeentewet bedoelde verplichting tot arbeid ten behoeve van gemeentewerken, en dus op die diensten de art. 232-237 der gemeentewet van toepassing zijn. Andere verordeningen van huishoudelijke aard zijn niet vastgesteld geworden.

Ten slotte kan hier nog eene plaats vinden dat in de raadsvergadering van 16 januarij 1852 een reglement van orde voor de vergadering van den gemeenteraad is vastgesteld en eenigzins gewijzigd bij raadsbesluiten van 17 mei, 15 julij en 20 julij daaraanvolgende.

*Hoofdstuk III.
Verschillende onderwerpen betrekkelijk het beheer der gemeente.*

Ten aanzien van het archief der gemeente zijn het verslag van het vorige jaar eenige bijzonderheden medegedeeld waarnaar thans kan worden verwezen. Hoewel er een inventaris bestaat van alle eigendommen der gemeente waaronder mede het archief is begrepen, zoo kan toch de wenschelijkheid niet worden ontkend van eene meer sijstematische omschrijving van alle die stukken welke meer eigenlijk tot het archief moeten geacht worden te behooren.

In den toestand van de begraafplaats is geene verandering voorgevallen. Het reglement van 25 november 1831 regelt nog steeds het toezicht over die begraafplaats.

*Hoofdstuk IV.
Geldmiddelen.*

De gemeentelijke financien, hoewel geregeld, zijn evenwel op dit moment niet gunstig te noemen; speciaal ontstaande door de in de laatste jaren opgenomene capitalen tot daarstelling van de grindweg tusschen Ommen en Hardenbergh, met het daaraan verbonden jaarlijks onderhoud, tot bouwen eener nieuwe school Ao. 1850 en het aflossen van oude schulden; naar mate alsoo deeze kapitalen door de jaarlijkse aflossing met derzelve rente, successivelijk komen te verdwijnen, heeft de gemeente eene langzame ontlasting van schulden te wagten.

Staat behoorende als bijlage bij het IVe hoofdstuk van het verslag van den toestand der Gemeente Stad Hardenbergh over 1852. Geldmiddelen van het jaar 1852.

Artikelen der begrooting	Benaming der artikelen	Bedrag van hetgeen op ieder artikel reeds is ontvangen of uitgegeven	Bedrag van hetgeen op ieder artikel waarschijnlijk nog is te ontvangen of uit te geven
Ontvang			
1	Vermoedelijk overschot van de dienst 1851		
1a	Vermoedelijk bedrag der restanten van den dienst 1851	19,75	30,00
2	Van het rijk te bekomene restitutie van voorschotten ter zake de Nationale Militie		1,75

3	Te betalen gelden voor den opstal van een woonhuis door G.W. Goris		12,50
3a	Te ontvangene koopspenningen voor den stadsmolen c.a.	7260,00	
3b	10% hooggeld van hoogingen namens de gemeente	95,00	
4	Opcenten op de grondbelasting	302,44	
5	Idem op de personeele belasting	<i>(combinatie met 4)</i>	
6	Gemeente en provinciale opcenten op het gedistilleerd enz.	526,87	
7	Perseeneelen of hoofdelijken omslag	932,00	243,50
8	Belasting op het gedistilleerd	98,39	
9	Opbrengst van de schoolgelden voor schoolpligtige kinderen	109,70	67,30
10	Opbrengst van de schoolbehoeften	30,50	15,50
11	Belasting op de honden	15,00	8,00
11a	Leges en voordeelen der plaatselijke secretarie		
12	Verhuring van huizen en andere gebouwen		75,00
13	Landpachten, tienden, cijnsen en erfpachten	93,40	80,60
14	Interesten van capitalen	163,95	163,97 ⁵
15	Boeten van politie en dergelijke	1,42 ⁵	
16	20% der provinciale belasting op het gedistilleerd		23,85
17	Opbrengst van te verhuren zitplaatsen in de kerk te Hardenbergh	14,00	2,00
Totaal over te brengen		9.662,42 ⁵	723,97 ⁵

Artikelen der begrooting	Benaming der artikelen	Bedrag van hetgeen op ieder artikel reeds is ontvangen of uitgegeven	Bedrag van hetgeen op ieder artikel waarschijnlijk nog is te ontvangen of uit te geven
--------------------------	------------------------	--	--

Uitgaaf			
1	Jaarwedde van het plaatselijk bestuur en de secretaris	225,00	110,00
2	Jaarwedde van den plaatselijken ontvanger		180,82 ⁵
3	Kosten van de huishoudelijke administratie	178,11	
4	Jaarwedde van den boode	30,00	
5	Kosten betrekking hebbende tot de uitoefening van het kiesregt	5,15	
6	Beloning van ambtenaren vereischt tot inning der plaatselijke belastingen		12,00
7	Restitutie op het binnenl. gedistilleerd		
8	Aandeel der provincie in de opbrengst der opcenten en belasting op het gedistilleerd en de likeuren	104,21	
9	Restitutie aan het rijk wegens aandeel der gemeente in de kwade posten der directe belastingen	1,39	
10	Onderhoud van huizen, poorten en torens	97,07 ⁵	
11	Onderhoud van straten en wegen	297,17	
12	Onderhoud van waterleidingen, bruggen en pompen	53,59	
13	Kosten van brandassurantie van gebouwen	7,18	
14	Rijksbelastingen van plaatselijke eigendommen	37,74	
15	Jaarlijksche uitgangen	3,84	
16	Jaarwedde van policiedienaars en veldwachters	122,50	
17	Kleding en wapening van denzelven	45,93	
18	Onkosten voor de nachtwagt	110,00	
19	Jaarwedde van portiers	3,60	
20	Onderhoud van wachthuizen en brand en licht in dezelve		
21	Onkosten voor de lantaarns	52,36	
22	Onkosten voor de brandspuiten en toelagen of gratificatien aan de brandspuitlieden		60,00
22a	Kosten der plaatselijke gezondheidspolicie		
22b	Kosten van het aanleggen en onderhoud der algemeene begraafplaats		
23	Kosten van begeleiding van militiepligtigen enz.	11,66	

24	Kosten van drukklonen van stukken benodigd voor de nationale militie en schutterij	4,45	
25	Subsidien en alimentatiegelden aan armbesturen	12,00	
26	Vestigings-, vervangings- en transportkosten van voorwerpen in de kolonien der maatschappij van weldadigheid	12,00	
27	Kosten van transport en verpleging van arme zieke reizigers	2,50	
28	Schoolgelden en toelagen voor onderwijzers	357,00	
29	Schoolbehoeften voor de ter school gaande kinderen	76,50	
30	Verdere onkosten voor het lager onderwijs	3,50	
31	Onderhoud van schoolgebouwen en meubelen	10,15	
32	Interesten der gevestigde schuld	318,97	
33	Aandeel der gemeente in de 6 ^e aflossing eener som van f. 600 in het genegotieerd capitaal op de grindweg tusschen Ommen en den Hardenbergh	210,00	
34	Derde 1/8 ^e gedeelte aflossing van een capitaal ad f. 800 op 1 ^e febr. 1849 van M.P. Escher opgenomen	100,00	
35	Tweede 1/8 ^e gedeelte aflossing van een capitaal ad f. 880,50 genegotieerd op de nieuwe school van mr. J. van Delden Sz.	110,00	
36	Tweede 1/6 ^e gedeelte aflossing van een capitaal groot f. 600 opgenomen van mr. J. van Riemsdijk	100,00	
37	Voorschotten door de gemeente ten behoeve van het rijk gedaan wegens kosten betreffende de nationale militie	1,75	
37a	Halve koopsom welke op de verkochte molen c.a. gevestigd blijft	3620,00	
37b	Aan te kopen inschrijving op het grootboek der Nederlandsche werkelijke schuld	3620,00	
38	Tot aanvulling van posten die zulks vereischen of tot instelling van nieuwe artikelen en voor onvoorziene uitgaven	61,97 ⁵	

Op de artikelen van ontvang is reeds ingekomen	9.662,42 ⁵	
Op de artikelen is waarschijnlijk nog te ontvangen	723,97 ⁵	
Tezamen		10.386,40
Op de artikelen van uitgaaf is reeds beschikt	9.995,25	
Op de artikelen van uitgaaf is waarschijnlijk nog benodigd	362,02 ⁵	
Tezamen		10357,27 ⁵
Waarschijnlijk batig saldo		29,12 ⁵

Hoofdstuk V.
Gemeente-eigendommen, werken en inrigtingen.

Eene opgave van de gemeentegebouwen en gemeentegronden vindt men in het vorige verslag. In den loop van 1852 zijn eenige belangrijke gemeenteeigendommen publiek verkocht geworden en wel de zoogenaamde **Bekeplaats** met toebehooren alsmede gelijktijdig een stuk bouwland en heidegrond bij de Radewijk, **Wollepond** genaamd, en de stads windkoorn- en pelmolen met molenaarshuis en tuin, gelegen onder Heemse in het Ambt Hardenbergh, van welken laatsten verkoop reeds in het verslag over 1851 melding is gemaakt. Zooals toen gezegd is, is de bewuste molen c.a. in eigendom overgegaan aan D.J. Bruins te Heemse, die de gekochte perceelen op den 1 mei 1852 aanvaard heeft. De verkoop had plaats op 20 januarij van dat jaar voor eenen totale som van f. 7260. De goedkeuring van den raad bij besluit van 22 januarij en die van Gedeputeerde Staten bij besluit van 19 januarij daaraanvolgende, afd. 278/184

Tot den publieken verkoop van de Bekeplaats c.a. en Wollepond is door den raad besloten in zijne vergadering van 24 mei 1852. De veiling had plaats op den 21 julij en de goedkeuring van heeren Gedeputeerde Staten op den 29 julij daaraanvolgende, 2^e afdeling no. 2363/1647. De verkochte perceelen die eene gezamenlijke oppervlakte beslaan van 9 bunders, 55 roeden en 90 ellen, zijn in verschillende handen overgegaan en hebben opgebracht eene som van f. 4275. Voor het halve bedrag der koopsom van den molen c.a. is inschrijving genomen in het grootboek der Nederlandsche Werkelijke Schuld, terwijl de andere helft tegen 4½ ten honderd op de perceelen is gevestigd gebleven. Voor de opbrengst van de Bekeplaats en van Wollepond zal met 1 mei e.k. (de dag der aanvaarding) mede inschrijving worden genomen op Rijks Grootboek. De raad zal zich herinneren dat tot den publieken verkoop van alle bovenvermelde eigendommen is besloten wegens den geringen opbrengst en aanmerkelijke kosten van onderhoud, zoodat men de overtuiging had dat de te gelde gemaakte waarde meerdere revenuën aan de gemeente konde opbrengen, hetwelk de uitkomst heeft bevestigd.

De gemeentegebouwen bestaan thans alleen in het gemeentehuis, het schoollocaal en het wacht- en brandhuisje. Aan het torentje en daarnevens liggend looden dak heeft in 1852 eene niet onbeduidende reparatie plaats gegrepen. De school is nog nieuw en het wacht- en brandhuisje in voldoende toestand. Sedert den verkoop van den molen, het molenaarshuis en de boerenwoning op de Bekeplaats hebben de kosten van onderhoud er gebouwen eene gevoelige verligting ondergaan.

In het vorige verslag werd ten aanzien van den Marsch opgemerkt dat de onderhandelingen die desweg met de marke van Heemse en Collendoorn werden gevoerd, en tot nieuwe en betere

schikkingen moesten leiden, tot nog toe geen bevredigende resultaten hadden opgeleverd. In den zomer van 1852 is het weiden op den Marsch wederom even gebrekkig geweest als vroeger. Thans is echter een nieuw contract met bovenvermelde marke voorbereid, alzoo de raad zich het aanbod van de marke om 40 bunders van den Marsch in plaats van 24 in eigendom te verkrijgen heeft laten welgevallen. Weliswaar heeft eene commissie uit de burgers tegen die schikking bij deurwaarderexploit geprotesteerd, en aan het gemeentebestuur het beheer over den Marsch betwist, maar heeft de raad met 5 tegen 1 stem in zijne vergadering van 6 april jl. besloten zich aan dat exploit niet te storen en de goedkeuring van hh. Gedeputeerde Staten op het te sluiten contract aan te vragen.

Met betrekking tot de marke van Hardenberg en Baalder valt op te merken dat eene commissie wederom uit en door de zoogenaamde burgers gekozen werkzaam moet zijn ter verkrijging eener verdeling, waarmede men zich ten doel zoude stellen eerst van Baalder te scheiden en daarna het aan Hardenbergh toebedeelde onderling (dat is onder de burgers, met uitsluiting van niet-burgers) te verdeelen. Bij de bestaande quaestie over het regt van eigendom en beheer van gezegde marke zal het gemeentebestuur te zijner tijd ter verzekering van de eventuele regten der burgerlijke gemeente zoodanige maatregelen moeten nemen die het behoud dier regten kunnen waarborgen.

De toestand der straten is voldoende, ofschoon zij hier en daar wel wat te wenschen overig laat. Jaarlijks worden eenige uitgaven tot verbetering of herstelling besteed. De financiën der gemeente laten echter voor het oogenblik geene aanmerkelijke uitgaven van dien aard toe. Pleinen worden in deze gemeente niet gevonden.

De verschillende wegen en voetpaden met de daarin gelegen kunstwerken worden zoo veel mogelijk in goeden staat onderhouden. Het provinciaal reglement op het beheer en onderhoud der wegen wordt mede gehandhaafd. In het afgelopen jaar zijn geene aanmerkelijke verbeteringen aan de bestaande wegen aangebracht of nieuwe wegen aangelegd. **Het vooruitzicht op een kunstweg van Hardenbergh naar de Hanoversche grenzen is thans meer levendig geworden. De raad heeft in zijne vergadering van 24 mei met eenparige stemmen besloten om voor gemeenschappelijke rekening van de gemeenten Stad en Ambt Hardenbergh den zoo gewenschten kunstweg aan te leggen** en zijn in die vergadering burgemeester en wethouders geautoriseerd om voortdurend met eene commissie uit den gemeenteraad van Ambt Hardenbergh in nader overleg te treden, en de behandeling van alle tot den ontworpen weg betrekkelijke zaken gezamenlijk met de commissie te behandelen, tot dat de weg geheel voltooid zal zijn. **De provinciale opzigter bij de Waterstaat A. van Wijngaarden is daarop belast geworden met de opneming van het terrein, het maken van een bestek en van eene begroting van kosten. Reeds in den zomer van 1852 heeft voormelde heer Van Wijngaarden aan dien last voldaan en daarbij de kosten begroot op eene som van f. 14.700. De Staten dezer Provincie hebben bij besluit van 10 november no. 5 aan de gemeentebesturen van Stad en Ambt Hardenbergh, ten behoeve van den ontworpen weg, eene jaarlijksche subsidie van f. 300 gedurende 20 jaren toegestaan, onder voorwaarde dat de weg binnen vijf jaren voltooid wordt en volledige zekerheid worde verkregen voor de aansluiting op Hanoversch grondgebied.** Zijne Excellentie de heer Commissaris des Konings in deze Provincie heeft dadelijk middelen in het werk gesteld om die volledige zekerheid langs diplomatieken weg te verkrijgen, doch tot heden toe is de verlangde zekerheid nog niet verkregen en hetwelk eene vertraging geeft in de uitvoering van het plan. Voorts hebben de gemeentebesturen van Stad en Ambt Ommen respectivelijk f. 30 en f. 20 en de Commissie voor den Puinweg tusschen Dalfsen en Ommen f. 20 jaarlijks gedurende 20 jaren als subsidie voor den bedoelden weg toegezegd, mits dezelve in 1853 geheel zal zijn afgewerkt. Daar het onmogelijk is om aan die voorwaarde te voldoen, is door ons bij missive van 24 december jl. verzocht om den termijn met een jaar te willen verlengen, waarop nog geene beschikking is

ontvangen. Aan de aansluiting van zijde Hanover mogen wij niet twijfelen, daar aan deze zijde van Ulsen aan de van Neuenhaus tot daar loopende chaussée wordt voortgewerkt, behalve dat ons vroeger reeds bepaalde verzekeringen van aansluiting zijn gegeven door de Landdrostei te Osnabrück en door het Ambt Neuenhaus. Evenwel mogen wij de beschikkingen welke het gevolg zullen zijn van de langs diplomatieken weg aangeknoopte onderhandelingen niet vooruitloopen.

Voor den ontworpen grindweg langs de Dedemsvaart vanaf de Lichtmis tot aan Heemse is door uwe vergadering bij besluit van 24 mei eene jaarlijksche subsidie van f. 50 gedurende 20 jaar toegestaan, onder voorwaarde dat de subsidie niet zal ingaan voordat de weg vanaf Heemse tot aan de Dedemsvaart geheel voltooid zal zijn, en dat aan deze zijde van de Dedemsvaart geen tol zal worden geplaatst. Men stelt zich voor dat die grindweg eene zeer gunstigen invloed zal uitoefenen op den ontworpen weg van Hardenbergh naar de Hanoversche grenzen, en dat laatstgemelde weg meer gunstig zal werken op den grindweg van hier naar Ommen, welke weg bij voortdoring groote uitgaven van deze gemeente vordert, zooals uit het voorgaande hoofdstuk heeft kunnen blijken.

Kanalen en vaarten worden in deze gemeente tot dus verre niet gevonden. De rivier de Vecht stroomt voor een klein gedeelte langs deze gemeente en levert bij voldoende waterstand een groot gerijf aan de ingezetenen op. **Volgens het bestaande plan zal het voedingkanaal der Overijsselsche Kanalisatie door het zoogenaamde Hardenbergerveld worden gegraven.** Op den 27 mei 1852 heeft eene commissie uit de Overijsselsche Kanaalmaatschappij bestaande uit de heeren J.A. baron van Fridagh, mr. J.A. van Roijen en L. van de Kastele overeenkomsten aangegaan met de vertegenwoordigers der eigenaren van de gronden welke in deze gemeente door het ontworpen kanaal zullen worden doorsneden. Er is ten aanzien van de marke van Hardenbergh en Baalder of Hardenbergerveld door die commissie met het gemeentebestuur overeengekomen dat de benodigde grond zal worden afgestaan tegen de geschatte waarde. Tot dusverre is nog geen vervolg gegeven aan die overeenkomst. Indien de financieele moeilijkheden welke zijn gerezen tijdig worden uit den weg geruimd, voorziet men dat de aanbesteding van het voedingkanaal, loopende vanuit de Vecht bij de Haandrik tot aan Daarle, nog in den loop van dit jaar zal kunnen plaats hebben.

De brug over de Radewijkerbeek bij Snijders heeft in het afgelopen jaar eene belangrijke reparatie ondergaan, en is thans in zeer goeden toestand. Andere bruggen worden in deze gemeente ten laste derzelve niet gevonden.

Havens zijn in deze gemeente niet aanwezig.

Hoofdstuk VI. Medische politie.

De algemene gezondheidstoestand van menschen en vee heeft in 1852 wederom niets te wenschen overig gelaten. In dat jaar zijn 31 kinderen geboren, terwijl slechts 14 personen zijn overleden. Besmettelijke ziekten hebben noch onder de menschen noch onder het vee geheerscht. Bijzondere maatregelen ter voorkoming van ziekten zijn door ons niet noodig geoordeeld. Het personeel der geneeskunstoefenaren heeft geene verandering ondergaan. Eene plaatselijke commissie van onderzoek en toezicht is in deze gemeente niet gevestigd, evenmin worden hier gast- of ziekenhuizen of andere gestichten van dien aard gevonden.

*Hoofdstuk VII.
Nationale militie en schutterij.*

Het getal der lotingplichtigen voor het jaar 1852 heeft bedragen: 9.

Gewoon contingent 3 man.

Buitengewoon contingent nihil.

Nationale militie. Getal manschappen voor het contingent ingelijfd: 1 loteling en 1 plaatsvervanger, tezamen 2 man.

Opgave van de geheele sterkte der schutterij in de gemeente.

Actief: 24 man.

Sterkte van den 1sten ban der schutterij.

Officieren: 1

Schutters.

Actief: 24 man.

Tezamen: 25 man.

*Hoofdstuk VIII.
Kerkelijke zaken.*

Er bestaat alhier bij voortduring slechts eene kerkgemeente en wel van de Nederlandsche Hervormde Godsdienst, tot welke gemeente behalven de Stad Hardenbergh, ook de onder de gemeente Gramsbergen gelegen buurtschappen, benevens die van Brucht, Bergentheim, Sibculo, Baalder, Radewijk, de Venebrugge en Lutten in het Ambt Hardenbergh behooren. Deze kerkgemeente wordt slechts door één leeraar bediend, hoewel het getal ledematen een tweeden leeraar zoude toelaten. **De buurschap Lutten zal weldra kerkelijk tot eene nieuwe gemeente gaan behooren. Men is reeds bezig aan het bouwen van eene nieuwe kerk en pastorij aan de Dedemsvaart, onder welke mede een gedeelte van de kerkgemeente van Heemse zal parochieren.** In het afgelopen jaar zijn geene giften en legaten voor godsdienstige doeleinden verleend.

*Hoofdstuk IX.
Onderwijs, kunsten en wetenschappen.*

In deze gemeente is slechts eene school voor lager onderwijs, benevens eene bijzondere school der tweede klasse. Het aantal leerlingen op de school voor lager onderwijs is in 1852 geweest als volgt:

op 15 januari 73 jongens
60 meisjes
totaal: 133 kinderen

op 15 juli 60 jongens
60 meisjes
totaal: 120 kinderen

Van deze hebben 11 jongens en 16 meisjes, tezamen 27 kinderen, kosteloos onderwijs genoten.

Bij deze school is een hoofdonderwijzer geplaatst van den 2^e rang en een hulponderwijzer van den 3^e rang. De hoofdonderwijzer, de heer Hendrik Baarschers van Zwolle, is den heer Gerrit Jan Pruijm die op den 28 april 1851 is overleden, als zoodanig opgevolgd, is eerst met de provisionele waarneming der school belast geworden en op den 27 april 1852 als vast onderwijzer in functie getreden. Tot benoeming van dezen met dispensatie van het vereischte vergelijkend examen is het gemeentebestuur gemagtigd geworden bij missive van zijne excellentie den heer Minister van Binnenlandsche Zaken van den 15 april 1852, no. Litt A 5^e afdeling. Sedert de komst van den heer Baarschers is het onderwijs merklijk vooruitgegaan. De buitengewone geschiktheid wele deze onderwijzer zoowel wat bekwaamheid als wat omgang met kinderen betreft, kan niet genoeg op prijs worden gesteld.

Het in 1850 nieuw gebouwde schoollocaal voldoet bij voortduring uitnemend aan deszelfs bestemming. Eene onderwijzerswoning wordt in deze gemeente niet gevonden.

Het aantal leerlingen op de bijzondere school der 2e klasse is over 1852 geweest als volgt:

op 15 januari 8 jongens
6 meisjes
totaal: 14 kinderen

Op 15 juli 7 jongens
6 meisjes
13 kinderen

Deze school wordt slechts door één onderwijzer bezittende den 2e rang bediend, welke onderwijzer de heer J.J. Marchant in 1848 zijne aanstelling heeft ontvangen. Het onderwijs wordt in de woning van den onderwijzer zelve gegeven. Er zijn op die school geene kinderen die kosteloos onderwijs genoten hebben. De heer Marchant had tot dusver ook in 1852 nog geen toelage uit de gemeentekas ontvangen. Bij het opmaken der begrooting over 1855 heeft uwe vergadering echter uit overweging van het klein aantal kinderen dat tegenwoordig in de termen valt middelbaar onderwijs te kunnen genieten eene toelage van f. 50 ten behoeve van het middelbaar onderwijs toegestaan, bij gemis van welke ondersteuning de school vermoedelijk zou zijn komen te vervallen, als geen behoorlijk bestaan aan een onderwijzer opleverende.

Voor het lager onderwijs heeft door de gemeente eene som van f. 106,60 op het schoolfonds moeten gesupplieerd worden.

De raad heeft in deszelfs vergadering van 15 september bij de behandeling der gemeentebegrooting over 1853 goedgevonden om het provinciaal reglement op de schoolgelden af te schaffen en een post van f. 60 ten behoeve van het onderwijs van kinderen van behoefligen in uitgaaf op de begrooting uit te trekken, welke som later op f. 80 is gebracht. De door den raad ten opzichte van het lager onderwijs genomen maatregel is door den burgemeester met nadruk bestreden geworden,

doch is dezelve met 5 tegen 2 stemmen (die van den voorzitter en van den oudsten wethouder D. Zweers Bz jr. aangenomen). Ter vervanging van het provinciale reglement op de schoolgelden is vervolgens in de raadsvergadering van den 13 december 1852 een plaatselijk reglement vastgesteld, hetwelk met den 1 januarij jl. in werking is getreden. Bij dat reglement is tot beginsel aangenomen dat de onderwijzer (en niet de gemeenteontvanger) met de invordering der schoolgelden wordt belast. Dat aan ouders van behoeftige kinderen door den raad geheele of gedeeltelijke vrijstelling van schoolgelden en kosten van schoolbehoefte kan worden verleend. Dat geene kinderen op de school worden toegelaten die den ouderdom van vijf jaren nog niet hebben bereikt en dat uit de gemeentekas geen betaling zal geschieden voor het onderwijs van hen die hun twaalfde jaar hebben volbragt. De schoolgelden zijn op hetzelfde montant gebleven en kunnen wekelijks door den onderwijzer worden ingevorderd, bij wanbetaling waarvan aan de kinderen den toegang tot de school kan worden ontzegd. Nog verdiend hier melding dat de heer schoolopziener in het 5^e district aan wien mededeeling is gedaan van die veranderde inrigting, zich krachtig tegen dezelve heeft verzet. De ondervinding van 1853 zal leeren welke werking de genomene maatregelen zoo op het onderwijs als op de financiën der gemeente zal uitoefenen.

Scholen van bijzonderen aard en strekking worden in deze gemeente niet gevonden dan eene zangschool, welke door den onderwijzer Baarschers alhier is opgericht, en in welke door hem des winters zoowel aan volwassenen als aan kinderen onderrigt word gegeven. De zanglessen voor volwassenen begonnen in het najaar van 1852 op verzoek der meestbelangstellende leerlingen eene maand vroeger dan bepaald was. Het aantal leerlingen bedroeg 26 jongelingen en 35 meisjes onder welke 5 uit de gemeente Ambt Hardenbergh, tezamen 61 leerlingen. De geringe hulpmiddelen en de weinige tijd, een uur per week in aanmerking genomen, zijn de vorderingen voldoende te achten. Eenige leerlingen deden een buitengewoon aanleg en ijver blijken. **De onderwijzer moest zich bijna uitsluitend tot meerstemmig kerkgezag bepalen, zoo om de eendragt te bewaren als om uitgaven van zijde der leerlingen te vermijden.** Het onderwijs werd geheel kosteloos gegeven, tenzij men een cent per week voor iederen leerling ten behoeve der diaconie als contributie mogt willen aanmerken. De zangschool voor kinderen van 9 tot 15 jaren gaf nog meer reden tot voldoening in het zingen van meerstemmig kerkgezag en figuraal. Deze les (ook geheel kosteloos) werd bijgewoond door 44 jongens onder welke 5 van Ambt Hardenbergh en 52 meisjes onder welke 10 van Ambt Hardenbergh, tezamen 96 kinderen. Zeer wenschelijk ware het dat de onderwijzer jaarlijks over eene kleine som kon beschikken tot aanschaffing van zangbundels en verdere benodigdheden. **De ingezetenen die vroeger geheel verstoken waren van de gelegenheid om zangles te genieten of hunne kinderen te doen genieten, kunnen niet genoeg waarderen de belangeloosheid en den ijver waarmee de tegenwoordige onderwijzer zich van de vrijwillig op zich genomen taak kwijt.** Men kan zich van dit onderwijs met betrekking tot de redelijke ontwikkeling der ingezetenen de schoonste vruchten voorspellen. Behalve voor de leerlingen zelve is het des winters voor de meeste ingezetenen ook eene aangename uitspanning deze lessen bij te wonen, daar niemand die geen stoornis verwekt geweerd wordt.

Inrigtingen van hooger onderwijs worden in deze gemeente niet gevonden.

Evenmin zijn hier maatschappijen, genootschappen of vereenigingen ter bevordering van kunsten en wetenschappen aanwezig. **De afdeling van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, welke in het afgelopen jaar nog een aantal van 22 leden telde die des winters zes vergaderingen hielden, zal ten gevolge van het bedanken van een groot aantal hunner worden ontbonden na gedurende zes jaren te hebben bestaan.**

Hoofdstuk X.
Armwezen.

Omtrent de toestand van het armwezen valt op te merken dat het beginsel door de alhier gevestigde diaconie der hervormde gemeente aangenomen, om namelijk geene behoeftigen te bedeele die niet zijn ledematen en binnen het kerkelijk ressort woonachtig, voortdurend groote moeilijkheden aanleiding geeft. De meerdere of mindere armoede die hier des winters geleden wordt, hangt veel af van de meerdere of mindere opbrengst van den veenboekweit-oogst. Als dit gewas geheel mislukt, dat somtijds door vroeg invallende nachtvorsten of aanhoudend regenachtig herfstweder gebeurt, dan wordt hier door betrekkelijk veele ingezetenen gebrek geleden. De diaconie bezit echter veel hulpmiddelen in de welvarende buurtschappen die onder de kerkgemeente van Hardenbergh ressorteren, en indien die hulpmiddelen met ijver en overleg worden aangewend, zouden de diakonien voorzeker in aller behoeften kunnen voorzien, ook in de behoeften van die ingezetenen die tot de nederlands hervormde gemeente behooren maar niet bij het kerkgenootschap te Hardenbergh zijn aangenomen of overgeschreven, en welke aan hun lot worden overgelaten, indien zij door ongelukkige omstandigheden tot armoede zijn vervallen. In het algemeen kan men niet zeggen dat in de laatste jaren eenige merkbare verandering voor of achteruitgang in den staat van het armwezen is bespeurd geworden.

De uitgaven voor onderstand van allerlei aard bedroegen in 1851 f. 1660,74, in 1852 f. 1366,40, dus in 1852 minder uitgegeven f. 294,34. Men kan uit dit verschil niet het gevolg trekken dat in 1852 werkelijk de behoeften zoo veel minder zijn geweest dan in het jaar daarvoor. Veeleer meent men de mindere uitgaven te kunnen toeschrijven aan de beperkingen die de diaconie meer en meer onder verschillende voorwendzels in hare ondersteuning brengt. Wij hebben in den afgelopen winter veel last van die beperkingen ondervonden.

De gealimenterden worden zoowel door verschaffing van levensmiddelen als door geldelijken onderstand geholpen. Buitengewone middelen tot leniging en vermindering der armoede zijn over het afgelopen jaar niet aangewend geworden. Onder de middelen die naar ons oordeel tot verbetering van den staat van het armwezen zouden kunnen worden te werk gesteld, behoort in de eerste plaats eene inrigting tot werkverschaffing. Het ontbreekt echter aan de nodige fondsen en vooral aan de noodige medewerking van particulieren om zulks eene inrigting daar te stellen. Men heeft wel eens meermalen de opmerking gemaakt dat het daarstellen van dergelijke inrigtingen aan de zorg van het gemeentebestuur wordt overgelaten. Om verschillende redenen zouden wij echter liever zien dat eenige ingezetenen die daartoe de noodige geschiktheid bezitten de daarstelling van eene inrigting tot werkverschaffing beproefden en zoo noodig door het gemeentebestuur met al de aan t zelve ten dienste staande middelen worden ondersteund en aangemoedigd. Wat het onderwijs betreft dat aan kinderen van behoeftigen is verstrekt, valt op te merken dat 11 kinderen van onbedeelde ouders en 551 kinderen van niet bedeelde doch behoeftige ouders voor geheele of gedeeltelijke rekening der gemeente in 1852 onderwijs hebben genoten.

De ontvangsten der diaconie hebben over 1852 bedragen:

- inkomsten van bezittingen	f. 197,70
- collecten en giften	f. 1279,67
- voordeelig slot der vorige rekening	f. 77,03
tezamen	f. 1554,40

De uitgaven daarentegen:

- voor onderhoud van gebouwen	f. 44,35	
- voor onderstand van allerlei aard	f. 1366,40	
tezamen		f. 1410,75
Zoodat het slot der laatste rekening bedraagt:		f. 143,65

Het getal besturen en instellingen aanwezig op den 1 januarij en 31 december 1852, was slechts één, namelijk de meergemelde hervormde diaconie, welke geene subsidie uit de gemeentekas geniet en zulks ook niet behoeft noch verlangd, ten einde geheel onafhankelijk van het burgerlijk gezag te kunnen blijven.

In den loop van het jaar zijn geene nieuwe instellingen opgericht of bestaande te niet gegaan. Gedurende het geheele jaar zijn onafgebroken bedeed geworden 72 personen en in de loop des jaars slechts tijdelijk 66 personen, tezamen 138 personen. De diaconie wil gaarne geheel onafhankelijk blijven van het bestuur der burgerlijke gemeente en verlangt uit dien hoofde ook geene subsidien uit de gemeentekas, welke zij trouwens ook niet behoeft.

Bijzondere opmerkingen hebben wij hier voorts niet meer bij te voegen. De toestand van het armwezen in deze gemeente zal genoegzaam uit het medegedeelde kunnen worden opgemaakt. Alleen moeten wij in voldoening aan een besluit van Heeren Gedeputeerde Staten dezer provincie, medegedeeld bij provinciaal blad no. 67 van 1852, nog opmerken dat deze gemeente nimmer last heeft gehad van toevloed van behoeftige vreemdelingen die zich hier neerzetterden of wilden neerzetten, zodat men kan aannemen dat de toepassing der wet van den 13 augustus 1849 (staatsblad no. 39) met betrekking tot het armwezen op deze gemeente van geen invloed heeft kunnen zijn.

Hoofdstuk XI.
Gemeentepolitie.

In deze gemeente bestaat een algemeen reglement van politie, waarin bepalingen worden gevonden tot voorkoming en blussing van brand, op de veiligheid der openbare straten en wegen, op het laten loslopen van vee en schadelijke dieren, op het toezicht over herbergen, vreemdelingen en algemeene rust in de gemeente en op de bevordering van de gezondheid der ingezetenen.

Het personeel der politie is voor deze gemeente voldoende. Alleen veroorzaken de herhaalde uitleidingen van van elders aangebragte vreemdelingen dikwijls veel ongelegenheden daar de gewone veldwachter doorgaans op den tijd waarop die vreemdelingen door een geregtsdienaar worden aangebragt, wegens dienstzaken afwezig is, en de dienst der onbezoldigde veldwachters, slechts in buitengewone gevallen wordt gerequireerd. Dat die uitleidingen zeer dikwijls voorkomen blijkt uit de omstandigheid dat in 1852 69 vreemdelingen van elders zijn aangebragt, welke van hier verder naar de Hanoversche grenzen moesten worden gebragt. Reeds heeft de burgemeester bij den heer procureur-generaal bij het Provinciaal Geregsthof in Overijssel aanzoek gedaan om den te Gramsbergen gevestigden geregtsdienaar naar Hardenbergh te verplaatsen, maar is dit aanzoek van de hand gewezen.

Behalve den gewonen veldwachter zijn nog de nachtwaker, de gemeentebode en den alhier wonende deurwaarder bij de directe belastingen, als buitengewone onbezoldigde veldwachter beeedigd.

Gedurende de wintermaanden is de gewone nachtwaker evenals in vroeger jaren wederom door zoogenaamde stille wachten bijgestaan.

De toestand der brandblusmiddelen is bij voortduring zeer gunstig. Men heeft in het geheel jaar 1852 geen brand in deze gemeente gehad. Bij den raad is een nieuw reglement op de behandeling der brandspuiten aanhangig hetwelk om opgekomen redenen deszelfs beslag nog niet heeft kunnen krijgen.

De verlichting bij nacht blijft bij voortduring zeer gebrekkig. Het zoude hoogst wenschelijk zijn dat hierin op de eene of andere wijze kon worden voorzien, maar de financiën der gemeente laten tegenwoordig nog geen buitengewone uitgaven van dien aard toe.

Bijzondere ongelukken en rampen zijn in het afgelopen jaar niet voorgevallen die openbare melding verdienen. Evenmin hebben er meldenswaardige daden van moed en zelfsoffering plaats gevonden.

Een eigenlijk huis van bewaring bestaat in deze gemeente niet. Bij voorkomende gelegenheden worden aangehouden personen tijdelijk in een daartoe bestemd vertrek onder in het gemeentehuis in bewaring gehouden, hetwelk slechts eenmaal in het afgelopen jaar is noodig geweest op den 2den Kersdag toen een beschonken manspersoon tot verstoring der publieke orde aanleiding gaf. Ten opzichte der gemeentepolice valt verder niets bijzonder op te merken.

Hoofdstuk XII.

Landbouw.

De landbouw wordt in deze gemeente meer en meer beoefend. De ingezetenen vinden dan ook voor een groot gedeelte hun bestaan in dezen tak van nijverheid. De koop- en huurwaarde der landerijen is nog steeds stijgende, hetwelk zal moeten worden toegeschreven aan de tamelijk tooge prijzen die voor alle producten worden bedongen en ook aan de lage rentekoers. De beste grond wordt alhier betaald gemiddeld met f. 800 per bunder, de middensoort met f. 600 en de woeste of heidegrond met f. 100 tot f. 200 per bunder. De huurwaarde van de beste landerijen bedraagt alhier ongeveer f. 40 de bunder en is aldus betrekkelijk hooger dan de koopwaarde. De landerijen van mindere hoedanigheid worden ook in evenredigheid voor mindere prijzen verhuurd. De aard van de grond is hier over het algemeen veenachtig.

De Overijsselsche Maatschappij tot bevordering van Landbouw, Tuinbouw en Veeteelt telt in deze gemeente zes leden, welke tot de afdeeling Avereest behooren. In de maand december 1852 is hier eene gewone vergadering van de afdeeling gehouden welke evenals alle afdeelingvergaderingen, welke bij afwisseling te Ommen, te Avereest, te Den Ham en alhier worden gehouden, vrij druk bezocht is geworden. Naar wij vernemen zal de jaarlijksche contributie, welke thans f. 2,50 bedraagt, aanmerkelijk verlaagd worden en misschien op een gulden worden gebracht, waardoor het aantal leden vermoedelijk aanmerkelijk zal toenemen.

Invoer van nieuwe gewassen, werktuigen en veerassen heeft in 1852 in deze gemeente geen plaats gehad. Evenmin heeft men hier nieuwe uitvindingen toegepast.

Over misgewas en geheel verlies van oogsten door het weder heeft men zich weliswaar niet te beklagen. Echter heeft de felle hitte in de maand julij aan sommige gewassen veel nadeel toegebracht, en wel inzonderheid aan de aardappelen en boekweit, de twee voornaamste voedingsmiddelen in deze streek. De rivier de Vecht is in het voorjaar tijdig weer binnen hare oevers geweest en de waterstand van deze rivier gedurende den zomer heeft geene overstroming veroorzaakt, zoodat het weiden vroeg een aanvang heeft kunnen nemen en den geheelen zomer voortduren, terwijl de hooi oogst bij uitstek gunstig kan worden genoemd. Schadelijke dieren heeft men in het afgelopen jaar niet bespeurd.

Van longziekte en andere besmettelijke ziekten onder het vee is men gelukkig verschoond gebleven. Wanneer men de aardappelenziekte, die in het afgelopen jaar zich sterker dan in 1851 heeft voorgedaan uitgezonderd, heeft men aan de verschillende voortbrengselen van den grond geene ziekten kunnen opmerken.

Gedurende het jaar 1852 zijn ongeveer 136 bunders grond met verschillende gewassen bebouwd geworden. De volgende staat geeft een overzicht van de verschillende gewassen en de daarvan verkregene opbrengst:

Verschillende soorten van veldgewassen	Bunders land en onderdeelen van bunders daarmede bezet	Bundertallen en onderdeelen in hetzelfde jaar opvolgend tot tweeledige cultuur gebracht wordende	Verkregene hoeveelheid van elk soort van veldgewas
<i>Nederlandsche maten</i>	<i>Bunders, roe, ellen</i>	<i>Bunders, roe, ellen</i>	<i>Lasten, mud, ponden</i>
Aardappelen	30 bunder		50 lasten
Boekweit	3 bunder, 90 roe		2 lasten, 18 mud
Veenboekweit	29 bunder		27 lasten
Garst	4 bunder, 50 roe		3 lasten, 27 mud
Haver	7 bunder		7 lasten
Knollen		10 bunder	
Kool-raap en andere zaden	3 bunder, 50 roe		4 lasten, 95 mud
Mangelwortelen	60 roe		15 mud
Rogge	47 bunder, 50 roe		28 lasten, 15 mud
Totaal	126 bunder	10 bunder	123 lasten, 20 mud

Tuinbouw heeft alleen voor eigen gebruik plaats en word meer uit noodzakelijkheid dan uit voordeel uitgeoefend. Aan bloemisterij wordt hier niets gedaan. Boomgaarden worden in deze gemeente niet aangetroffen. Boomkwekerij evenmin en in het algemeen wordt aan houtteelt hier evenmin gedaan.

Met opgaand hout zijn in deze gemeente ten naasten bij 2 bunders bepot. Het eiken hakhout beslaat 2 bunders en het andere hakhout 50 roeden. Dennebosschen en rijswaarden zijn in deze gemeente niet aanwezig.

De Marke van Hardenbergh en Baalder beslaat eene oppervlakte van 1895.23.10 bunder, waarvan aan de Stad Hardenberg $5/8^e$ en aan Baalder $3/8^e$ toekomt. Van deze marke zijn ongeveer 50 bunders reeds vroeger in verdeeling gebragt, doch tot hiertoe noch niet kadastraal op de verschillende eigenaren overgebragt. In het 5^e hoofdstuk hebben wij met een paar woorden melding gemaakt van de quaestie over het regt van eigendom van de **Marke van Hardenberg en Baalder. De commissie welke indertijd door de burgers is benoemd om de markezaken te regelen en eene verdeeling voor te bereiden, heeft, naar ons ter oore is gekomen, den heer Hofman, landmeter te Almelo, met de verdeeling belast. Dezer dagen is op last van die commissie tot eene feitelijke scheiding en deeling tusschen Hardenbergh en Baalder overgegaan en wel door het doen graven van een sloot**; van deze omstandigheid heeft de burgemeester onmiddellijk kennis gegeven aan den heer Commissaris des Konings in deze Provincie, ten einde tijdig maatregelen te kunnen beramen, welke de eventuele regten der gemeente op de bewuste marke zouden kunnen waarborgen.

In 1852 heeft geene noemenswaardige ontginning van woeste gronden plaats gehad. De woeste gronden in deze gemeente, waaronder men ook moet rekenen de veenen, beslaan nog eene uitgestrektheid van 1300 bunders, welke allen tot de straks genoemde marke behooren; zoodat men kan aannemen dat geene bijzondere personen in het bezit zijn van woeste gronden. Uitgenomen de veenen die tot het bezaaijen van boekweit of tot het maken van turf worden aangewend, worden de woeste gronden gebruikt tot het weiden van schapen en het steken van schadden die voor brand en plaggen die voor mestwinning worden gebezigd. Afgeveende dalgronden zijn in deze gemeente niet aanwezig.

De veestapel is in deze gemeente steeds vrij aanzienlijk, hoewel ter naauwernood toereikende voor de oppervlakte grond die bebouwd wordt. De navolgende staat wijst het aantal paarden, runderen enz. aan, dat in de laatste week van december in de gemeente aanwezig was, als:

Hengsten geen, ruinen 22, merriën 31, veulens geen, stieren geen, trekossen geene, slagtoessen 2, koeijen 203, kalveren 56, ezels geene, muilezels geene, schapen 42, houders van schaapskudden 2, varkens 53, bokken 1 en geiten 3.

Pluimvee wordt in deze gemeente niet gevonden, met uitzondering van eenige ganzen en kippen.

Aan bijenteelt wordt in deze gemeente weinig gedaan. Hier en daar worden eenige bijenstallen gehouden die gemiddeld 18 Ned. ponden per korf hebben opgeleverd, waarvan 3 ponden aan was.

De middenprijzen van de verschillende voortbrengselen van den grond was als volgt:

Aardappelen, per mud	f. 1,90
Boekweit	f. 5,70
Veenboekweit	f. 5,50
Garst	f. 4,80
Haver	f. 3,25
Koolzaad	f. 8,50
Raapzaden	f. 8,50
Rogge	f. 6,20
Rundvleesch per N. pond	f. 0,35
Kalfsvleesch	f. 0,25
Schapenvleesch	f. 0,20
Varkensvleesch	f. 0,45
Boter	f. 0,60
Talhout, per honderd stuks	f. 0,30

In 1852 zijn alhier ter markt gebragt 515 stuks runderen, 43 stuks schapen, 5 stuks varkens, 130 last rogge, 60 last boekweit en 1 last en 20 mudden aardappelen.

*Hoofdstuk XIII.
Verveening, jagt en visscherij.*

In 1851 zijn 113 vergunningen aanvraagd voor irreguliere veenderijen. Reguliere veenderijen vinden in deze gemeente geen plaats.

Het zoogenaamde Hardenbergerveen levert eene uitmuntende soort van sponturf op. Ook de gegraven of lange turf is van zeer goede hoedanigheid. De hoeveelheid gegraven of getrokken turf van elk soort bedraagt:

2 ^e soort, 1 ^e klasse:	1620 ton
2 ^e soort, 3 ^e klasse:	15845 ton
tezamen:	17465 ton

De middenprijs van den turf bedroeg op de plaats van de 2^e soort 1^e klasse per duizend f. 2,25. Van de 2^e soort 3^e klasse per duizend f. 1,60.

Daar men in deze gemeente geene reguliere verveeningen vindt, heeft men hier geen bijzondere arbeiders in het werk. De nabijheid van het ontworpen voeding- en scheepvaartkanaal dat de marke van Hardenbergh en Baalder zal doorsnijden, zal het vervoer van turf meer gemakkelijk en min kostbaar maken en daardoor vermoedelijk aanleiding geven tot verveening op een grootere schaal.

Het jagtveld is hier rijk in klein wild. Grof wild en waterwild word hier schaars aangetroffen. Eigen jagten en huurjagten bestonden in 1852 onder deze gemeente niet. Eend- en vogelkooijen en duiventillen zijn hier niet aanwezig. Zwanen- en ganzendriften evenmin. Schadelijk gedierte wordt onder deze gemeente weinig gevonden daar er niet veel gelegenheid bestaat om zich te kunnen verschuilen. Gedurende het jaar 1852 zijn dan ook geene mandaten wegens premieën voor gedood schadelijk gedierte afgegeven. Het toezigt op de jagt wordt alhier uitgeoefend door een gewoon opziener der jagt en visscherij, welke te Hardenbergh gevestigd is. Onbezoldigde opzieners in den zin van art. 37 2^e zinsnede der Jagtwet worden in deze gemeente niet gevonden. Voorts zijn volgens gemeld artikel de dienaars der justitie en politie, de veldwachter en de beambten der rijks- en plaatselijke middelen met de surveillance op de uitoefening der jagt en visscherij belast.

De visscherij in de binnenwateren is van weinig omvang en bepaalt zich tot de rivier de Vecht en de Radewijkerbeek. Visscherij buitengaats bestaat hier niet.

*Hoofdstuk XIV.
Ambachts- en fabrieksarbeid.*

In den loop van het jaar 1852 is in deze gemeente eene calicotsfabriek opgericht door Z. Koeslag en M. Bromet, ingezetenen van deze stad.

De omstandigheid dat in het aangrenzende Heemse zich ook eene fabriek bevindt, gaf aanvankelijk aanleiding dat de wevers die door wederzijdsche fabrikanten wegens veelvuldige bestellingen zeer gezocht waren hogere lonen konden bedingen, zoodat de weinst voor de fabrikanten daardoor vrij onbeduidend was. De fabrikanten zijn echter later overeengekomen om geen wevers van elkander over te nemen, waardoor de lonen weder op de vorige hoogte werden teruggebracht en de wevers weder meer afhankelijk werden. Voor de heeren Koeslag en Bromet werkten in den winter 50 en in den afgelopen zomer circa 20 personen, waarvan in de fabriek zelve een dertigtal des winters en ongeveer 15 des zomers. De overigen weerden in hunne eigene woning voor hen. Voorts vinden nog 8 wevers (ingezetenen van deze gemeente) op die wijze voor den heer K. Bruins, fabrikant te Heemse, hun geheel of gedeeltelijk bestaan.

Stoomwerktuigen of andere werktuigen van bijzonderen aard worden in deze gemeente niet aangetroffen.

*Hoofdstuk XV.
Handel en scheepvaart.*

In deze gemeente bestaat sedert een groot aantal jaren eene wekelijksche zaadmarkt, waarop voornamelijk rogge maar ook andere graansoorten verhandeld worden. Die markt wordt nog bij voortdoring vrij druk bezocht, vooral door landbouwers uit de naburige Hannoversche buurtschappen die alhier op die wijze een vrij gunstig debouché vinden voor hunne granen. Eenige ingezetenen alhier vinden in den graanhandel gedeeltelijk een bestaan. Ook elders wonende kooplieden met name van de Dedemsvaart bezoeken vrij getrouw deze markt.

In de eerste helft van 1852 is er veel minder rogge en boekweit aangevoerd dan gewoonlijk. Evenals in de laatste maanden van 1851 moet zulks worden toegeschreven aan het misgewas dat op verschillende plaatsen van Duitsland in laatstgemeld jaar had plaats gehad, waardoor de boeren voor hunne producten in meer oostelijk gelegen plaatsen hooger prijzen konden bedingen, hetwelk als eene uitzondering op den regel kan worden beschouwd. Sedert ongeheugelijke jaren zijn in deze gemeente tien jaarlijksche veemarkten bekend, waarvan in het afgelopen jaar drie vrij druk zijn bezocht geworden.

Op de markt van 25 augustus 1852 waren aangebragt 147 koeijen en 2 varkens.

Op de markt van 12 oktober 1852 waren aangebragt 174 koeijen en 25 schapen.

Op de markt van 28 oktober 1852 waren aangebragt 194 koeijen, 18 schapen en 3 varkens.

Tezamen 515 koeijen, 43 schapen en 5 varkens.

De overige markten zijn weinig of niet bezocht geworden.

Hoewel de veemarkten in deze stad lang zoo druk niet bezocht worden als die te Ommen, heeft men toch opgemerkt dat ten gevolge van daartoe aangewende pogingen het aantal aangebragt vee van jaar tot jaar toeneemt. Wegens de menigte buurschappen welke om de Stad Hardenbergh gelegen zijn kan men de ligging dier gemeente als zeer gunstig beschouwen voor het houden van markten.

In den toestand van den groot- en kleinhandel is weinig of geen verandering gekomen. Bij voortdoring wordt van hier eene niet onaanzienlijke handel in hammen gedreven, die meest alle per scheepsgelegenheid naar Amsterdam worden verzonden. De prijzen der varkens waren gemiddeld 40 cent per Ned. pond, schoon aan den haak.

Groothandel wordt hier verder niet gedreven. De kleinhandel is in dit stadje betrekkelijk vrij levendig. De bewoners der omliggende buurtschappen doen aan eene menigte neringdoende winkels een bestaan vinden.

Wat de buitenlandsche handel betreft, zoo kunnen wij u mededeelen dat de heer ontvanger van de in- en uitgaande regten aan de Veenebrugge ons door toezending van eene daartoe betrekkelijke staat van in- en uitvoer in de gelegenheid heeft gesteld in dit verslag opgave te doen van de voornaamste goederen welke aan de landzijde uit het Hannoversche zijn ingevoerd of derwaarts zijn uitgevoerd geworden.

In 1852 zijn onder anderen van daar ingevoerd:

- aardappelen, 182 mud
- bijen, 52 korven
- boter (eetbare), 4397 pond
- eijeren, 686132 stuks
- gist, 872 pond
- rogge, 83 last en 17 mud
- boekweit, 18 last en 19 mud
- tarwe, 6 mud
- beschuiten, 51 pond
- meel, 172 pond
- stoete, 403 pond
- varkenshaar, 1117 pond
- honig, 776 pond
- hooi, 756 pond
- hout (ruw ongezaagd), voor een waarde van f. 170
- brandhout voor een waarde van f. 59
- houtwerk, voor een waarde van f. 210
- bereide schapenvellen, 219 pond
- huiden voor schoemakerswerk, voor eene waarde van f. 480
- geslagen ijzerwerk, voor eene waarde van f. 2328
- kleederen, voor eene waarde van f. 465
- kramerij, voor eene waarde van f. 158
- kalvermagen, voor eene waarde van f. 435
- manufacturen (van wol en katoen), voor eene waarde van f. 331,50
- manufacturen (zijde), voor eene waarde van f. 207
- manufacturen (katoenen), voor eene waarde van f. 305,35
- manufacturen (kousen), voor eene waarde van f. 980
- gebleekt linnen, voor eene waarde van f. 8596,50
- linnen, voor eene waarde van f. 276,50
- tafel- en servetgoed, voor eene waarde van f. 148
- geverwd linnen, voor eene waarde van f. 81
- roet of smeer (gesmolten vet), 407 pond
- ongemalen schors, 1900 pond
- koeijen, 397 stuks
- schapen, 696 stuks
- varkens, 55 stuks
- beddeveeren, 142 pond
- gerookt vleesch, 605 pond

- gerookt spek, 11513 pond
- gerookte worst, 581 pond
- gerookte ham, 549 pond
- ongebleekte wol, 452 pond
- wild, voor eene waarde van f. 193,25
- ruwe schapewol, 4191 pond
- tuinzaden, 18 pond

De voornaamste handelsartikelen welke langs hetzelfde kantoor bestemd naar het Hannoversche zijn uitgevoerd, de navolgende:

- gedroogde beestenvellen, voor eene waarde van f. 400
- onbereide kalfsvellen, voor eene waarde van f. 100
- geslagen ijzerwerk, voor eene waarde van f. 289,90
- gedragen kleederen, voor eene waarde van f. 1298
- kaas, 2100 pond
- raapkoeken, 190 pond
- koffij, 759 pond
- katoenen manufacturen, voor eene waarde van f. 1176
- meubelen, voor eene waarde van f. 823
- rijst, 590 pond
- stroop, 770 pond
- thee, 59 pond
- vijgen, 59 pond
- ruwe schapenwol, voor eene waarde van f. 1046

Bovenstaande opgaven van in- en uitvoer kan men evenwel voor deze gemeente van minder aanbelang beschouwen daar de buitenlandsche handel op deze gemeente in het algemeen en ook in 1852 weinig of niet te beduiden had.

Zoogenaamde entrepôts zijn alhier niet aanwezig.

In dit stadje zijn eene menigte schippers die geheel of gedeeltelijk in binnenlandsche scheepvaart hun bestaan vinden. Wanneer de lage waterstand der Vecht in den zomer de scheepvaart belet, wordt door veel schippers gebruik gemaakt van de Dedemsvaart. De Vecht wordt bij gunstigen waterstand niet anders dan met kleine schepen of schuiten (Vechtzompen genaamd) bevaren. In het afgelopen jaar was de scheepvaart in vergelijking van andere jaren vrij levendig. Het aantal hier te huis behorende schepen of wel die sompschuiten die niet tot de dienst der openbare middelen van vervoer behooren, bedroegen het afgelopen jaar 17, met een gezamenlijken inhoud van 147 tonnen. Stoomsleepdiensten zijn hier niet en werven evenmin. Buitenlandsche scheepvaart vind hier geen plaats.

Hoofdstuk XVI.

Inrigtigen, in verband staande met de uitoefening van handel en andere bedrijven.

De verordeningen op de maten en gewigten worden stipt gehandhaafd. Evenwel rekent het publiek altijd nog bij de oude el, het oude pond enz., niet tegenstaande in de winkels de nieuwe maten en gewigten worden gebezigd.

De openbare middelen van vervoer te water bestaan in eene marktschuit welke wekelijks van hier op de vrijdagsche Zwolsche markt vaart, en eene schuit op Groningen die op ongeregelde tijden vertrekt en aankomt. Beide deze schuiten zijn alleen voor vervoer van goederen ingerigt. In 1852 zijn geene nieuwe concessiën verleend of bestaande ingetrokken. In genoemde diensten is geene verandering voorgevallen.

De middelen van vervoer te land bestaan in eene diligence die wekelijks driemaal heen en terug op Zwolle rijdt; voorts in een zogenaamden snorwagen welke des vrijdags op de Zwolsche markt rijdt. Beide ondernemingen zijn voor vervoer van personen en goederen bestemd. De diligenciedienst laat wel wat te wenschen overig. De verdiensten voor de ondernemers zijn echter onbeduidend. Men stelt zich voor dat bij het doortrekken van den harden weg van Zwolle op hier naar Neuenhaus de bestaande dienst door eene betere zal worden vervangen. Nieuwe concessieën zijn in 1852 niet verleend noch bestaande ingetrokken.

Broodzetting heeft in deeze gemeente geen plaats en wordt ook niet nodig geacht.